

KUTUBXONADA INNOVATSION LOYIHALAR VA ULARNING SAMARADORLIGI

Esergapova Adibaxon Eshpulat qizi
Kutubxonachi

Annotatsiya: Mazkur maqolada kutubxonalarda amalga oshirilayotgan innovatsion loyihalarning mazmuni, ularning axborot-kutubxona xizmatlarini takomillashtirishdagi o'рни hamda foydalanuvchilarga ko'rsatilayotgan xizmatlar sifatini oshirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Raqamli texnologiyalar, elektron kutubxonalar, mobil ilovalar, sun'iy intellekt asosidagi xizmatlar va zamonaviy boshqaruv usullarining joriy etilishi kutubxona faoliyatining samaradorligini sezilarli darajada oshirishi yoritilgan. Shuningdek, innovatsion loyihalarni amalga oshirishda uchraydigan muammolar hamda ularni bartaraf etish yo'llari bo'yicha ilmiy xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar: kutubxona, innovatsion loyiha, elektron kutubxona, raqamli texnologiya, axborot-resurs markazi, sun'iy intellekt, raqamlashtirish, foydalanuvchi, axborot xizmati, samaradorlik.

Kirish

Bugungi kunda jamiyatning barcha sohalarida raqamli transformatsiya jarayonlari jadal rivojlanmoqda. Mazkur jarayon kutubxonalar faoliyatiga ham bevosita ta'sir ko'rsatib, an'anaviy xizmat ko'rsatish usullarini zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida takomillashtirishni talab etmoqda. Zamonaviy kutubxona endilikda faqat kitob saqlanadigan maskan emas, balki ilmiy axborot markazi, ta'limni qo'llab-quvvatlovchi muassasa, raqamli bilimlar platformasi hamda innovatsion g'oyalar shakllanadigan makonga aylanmoqda.

Innovatsion loyihalar kutubxonalarda axborot resurslarini samarali boshqarish, foydalanuvchilarga tezkor va sifatli xizmat ko'rsatish, elektron ma'lumotlar bazalarini yaratish hamda masofaviy xizmatlarni rivojlantirish imkonini beradi. Shu sababli kutubxona faoliyatida innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Asosiy qism

Kutubxonalarda innovatsion loyihalar axborot xizmatlarini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qilmoqda. Bunday loyihalar foydalanuvchilarning ehtiyojlarini tezkor aniqlash, ularga individual xizmat ko'rsatish hamda axborot resurslaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan.

So'nggi yillarda elektron kutubxona tizimlarini yaratish va rivojlantirish eng muhim innovatsion yo'nalishlardan biriga aylandi. Elektron kataloglar, raqamli fondlar, ilmiy

ma'lumotlar bazalari va masofadan turib foydalanish xizmatlari foydalanuvchilarga vaqt va masofa cheklovlarisiz kerakli axborotni olish imkonini bermoqda. Natijada kutubxona xizmatlarining tezkorligi, qulayligi va sifati oshmoqda.

Innovatsion loyihalarning yana bir muhim yo'nalishi mobil texnologiyalarni kutubxona faoliyatiga tatbiq etishdir. Mobil ilovalar orqali kitoblarni qidirish, elektron nusxalarini yuklab olish, bron qilish, qaytarish muddatlarini nazorat qilish va yangi adabiyotlar haqida ma'lumot olish imkoniyatlari yaratilmoqda. Bu esa foydalanuvchilar sonining ortishiga va xizmat ko'rsatish sifatining yaxshilanishiga olib kelmoqda.

Sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish ham kutubxona faoliyatining samaradorligini oshirishda muhim o'rin tutmoqda. Intellektual qidiruv tizimlari foydalanuvchining qiziqishlarini tahlil qilib, unga mos adabiyotlarni tavsiya etadi. Chat-botlar esa kutubxonadan foydalanish bo'yicha tezkor maslahatlar berish, tez-tez uchraydigan savollarga javob qaytarish va xizmat ko'rsatishni avtomatlashtirish imkonini yaratmoqda.

Raqamlashtirish loyihalari kutubxonalarning tarixiy va nodir fondlarini saqlashda ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Qadimiy qo'lyozmalar, noyob kitoblar va ilmiy manbalarni elektron shaklga o'tkazish ularning uzoq muddat saqlanishini ta'minlaydi hamda dunyoning istalgan nuqtasidagi tadqiqotchilar uchun foydalanish imkonini yaratadi. Bu esa milliy madaniy merosni asrash va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Innovatsion loyihalarning samaradorligi bir nechta mezonlar orqali baholanadi. Jumladan, foydalanuvchilar sonining ortishi, elektron resurslardan foydalanish ko'rsatkichlarining oshishi, xizmat ko'rsatish vaqtining qisqarishi, axborot qidirish sifatining yaxshilanishi, kutubxona xodimlari mehnat unumdorligining ortishi hamda foydalanuvchilar qoniqish darajasining yuqorilashi asosiy ko'rsatkichlar hisoblanadi. Statistik tahlillar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy texnologiyalarni joriy qilgan kutubxonalarda elektron xizmatlardan foydalanish hajmi yil sayin ortib bormoqda.

Shuningdek, innovatsion loyihalar kutubxonalarning ijtimoiy faolligini ham oshirmoqda. Kitobxonlikni targ'ib etishga qaratilgan onlayn tanlovlar, virtual ko'rgazmalar, elektron seminarlar, vebinarlar, media markazlar va raqamli o'quv platformalari yoshlarning kutubxonaga bo'lgan qiziqishini kuchaytirmoqda. Bunday loyihalar kutubxonani zamonaviy bilim va muloqot markaziga aylantirishga xizmat qiladi. Biroq innovatsion loyihalarni amalga oshirish jarayonida ayrim muammolar ham mavjud. Moliyaviy resurslarning yetarli emasligi, texnik infratuzilmaning to'liq shakllanmaganligi, malakali mutaxassislar yetishmasligi hamda ayrim foydalanuvchilarning raqamli savodxonlik darajasi pastligi innovatsion rivojlanishni sekinlashtiruvchi omillar hisoblanadi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun kutubxona xodimlarining malakasini muntazam oshirish, xalqaro tajribalarni

o'rganish, davlat va xususiy sektor hamkorligini rivojlantirish hamda zamonaviy texnologiyalarga investitsiyalarni ko'paytirish zarur.

Innovatsion boshqaruv modeli kutubxona faoliyatining barcha yo'nalishlarini yagona axborot tizimi asosida boshqarishga imkon beradi. Bunda elektron hujjat aylanishi, avtomatlashtirilgan fond hisoboti, foydalanuvchilar statistikasi va xizmatlar monitoringi raqamli platformalar orqali amalga oshiriladi. Natijada boshqaruv qarorlari aniq ma'lumotlarga asoslangan holda qabul qilinadi, resurslardan oqilona foydalanish ta'minlanadi va kutubxonaning umumiy samaradorligi ortadi. Innovatsion loyihalarning muvaffaqiyati, avvalo, kutubxonaning strategik rivojlanish rejasiga bog'liq. Har bir loyiha foydalanuvchilarning real ehtiyojlarini o'rganish, mavjud infratuzilmani tahlil qilish hamda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining imkoniyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilishi lozim. Strategik rejalashtirish orqali kutubxonalar qisqa va uzoq muddatli maqsadlarni belgilab, resurslardan samarali foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bunday yondashuv innovatsion faoliyatning izchil rivojlanishini ta'minlaydi.

Kutubxona faoliyatida "aqlli kutubxona" (Smart Library) konsepsiyasining joriy etilishi innovatsion rivojlanishning yangi bosqichi hisoblanadi. Mazkur modelda radiochastotali identifikatsiya (RFID), bulutli texnologiyalar, sun'iy intellekt, avtomatlashtirilgan kitob berish va qabul qilish tizimlari, elektron navigatsiya hamda raqamli axborot panellaridan foydalaniladi. Ushbu texnologiyalar kitob fondini boshqarishni soddalashtirib, inson omili bilan bog'liq xatolarni kamaytiradi va xizmat ko'rsatish tezligini sezilarli darajada oshiradi.

Innovatsion loyihalar doirasida ochiq ilmiy axborot (Open Access) platformalarini rivojlantirish ham alohida ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda ko'plab kutubxonalar ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar, monografiyalar va elektron darsliklarni ochiq foydalanishga taqdim etish orqali ilm-fan rivojiga xizmat qilmoqda. Ochiq elektron repozitoriylar nafaqat ilmiy axborot almashinuvini jadallashtiradi, balki tadqiqot natijalarining xalqaro miqyosda ommalashishiga ham imkon yaratadi.

Kutubxonalarda media va axborot savodxonligini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion loyihalar ham muhim yo'nalishlardan biridir. Zamonaviy kutubxonalar foydalanuvchilarga faqat kitob taqdim etish bilan cheklanib qolmay, balki internet resurslaridan to'g'ri foydalanish, ishonchli axborotni tanlash, ilmiy ma'lumotlarni izlash va ulardan samarali foydalanish bo'yicha treninglar ham tashkil etmoqda. Bu esa aholining axborot madaniyatini yuksaltirish va raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Innovatsion loyihalarning yana bir muhim jihati kutubxonalar o'rtasida korporativ hamkorlikni rivojlantirishdir. Elektron kataloglarning integratsiyalashuvi, yagona ma'lumotlar bazalarining yaratilishi va resurslarni o'zaro almashish tizimlari foydalanuvchilarga bir nechta kutubxona fondidan bir vaqtning o'zida foydalanish

imkonini beradi. Bu esa axborot resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirib, kutubxonalar o'rtasidagi ilmiy hamkorlikni mustahkamlaydi.

Zamonaviy kutubxonalarda coworking zonolari, innovatsion laboratoriyalar, media studiyalar va raqamli ta'lim markazlarining tashkil etilishi ham innovatsion loyihalarning muhim natijalaridan biri hisoblanadi. Bunday maskanlarda talabalar, tadqiqotchilar va yosh tadbirkorlar ilmiy izlanishlar olib borish, jamoaviy loyihalar ustida ishlash hamda zamonaviy texnologiyalarni o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Natijada kutubxona bilim almashish, ijodkorlik va innovatsion g'oyalarni shakllantirish markaziga aylanadi.

Innovatsion loyihalar samaradorligini muntazam monitoring qilish va baholash ham muhim ahamiyatga ega. Monitoring jarayonida foydalanuvchilarning fikr-mulohazalari, elektron xizmatlardan foydalanish statistikasi, raqamli resurslarga murojaatlar soni, kitob aylanishi ko'rsatkichlari hamda xizmat sifati tahlil qilinadi. Olingan natijalar asosida yangi loyihalar ishlab chiqiladi yoki amaldagi loyihalar takomillashtiriladi. Shu tariqa kutubxona faoliyatida uzluksiz innovatsion rivojlanish mexanizmi shakllanadi.

Shuningdek, kutubxonalarda ekologik barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan innovatsion tashabbuslar ham tobora kengayib bormoqda. Qog'oz hujjatlar o'rniga elektron hujjat aylanishi tizimini joriy etish, energiya tejovchi uskunalaridan foydalanish, raqamli xizmatlarni kengaytirish va ekologik madaniyatni targ'ib etuvchi loyihalarni amalga oshirish kutubxonalarning ijtimoiy mas'uliyatini oshiradi. Bunday tashabbuslar nafaqat iqtisodiy samaradorlikni ta'minlaydi, balki atrof-muhitni muhofaza qilishga ham xizmat qiladi.

Innovatsion loyihalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda xalqaro hamkorlikning o'рни ham katta. Xorijiy kutubxonalar bilan tajriba almashish, xalqaro grantlarda ishtirok etish, qo'shma raqamlashtirish dasturlarini amalga oshirish va xalqaro axborot tarmoqlariga ulanish kutubxonalarning ilmiy salohiyatini oshiradi. Natijada mahalliy kutubxonalar faoliyatiga ilg'or tajribalar joriy etilib, foydalanuvchilarga xalqaro standartlarga mos xizmatlar ko'rsatish imkoniyati kengayadi.

Xulosa

Kutubxonalarda innovatsion loyihalarni joriy etish axborot xizmatlari sifatini oshirish, foydalanuvchilar ehtiyojlarini to'liq qondirish hamda kutubxonalarni zamonaviy bilim markaziga aylantirishda muhim omil hisoblanadi. Elektron kutubxonalar, sun'iy intellekt, mobil texnologiyalar va raqamlashtirish loyihalari xizmat ko'rsatish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Innovatsion rivojlanishning muvaffaqiyati texnik infratuzilmani mustahkamlash, malakali mutaxassislarni tayyorlash, zamonaviy boshqaruv usullarini qo'llash va xalqaro tajribalarni keng tatbiq etishga bog'liq. Kelgusida innovatsion loyihalarni tizimli ravishda amalga oshirish kutubxonalar faoliyatining barqaror rivojlanishini

ta'minlaydi hamda mamlakatning axborot va bilimlar jamiyatini shakllantirishga munosib hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Axborot-kutubxona faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2011.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining axborot-kutubxona tizimini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
3. IFLA. *IFLA Trend Report*. Hague: International Federation of Library Associations and Institutions, 2023.
4. Koontz C., Gubbin B. *IFLA Public Library Service Guidelines*. Berlin: De Gruyter Saur, 2021.
5. Breeding M. *Library Technology Guides*. Chicago, 2022.
6. Rubin R. E. *Foundations of Library and Information Science*. 5th ed. Chicago: ALA Neal-Schuman, 2020.
7. Evans G. E., Saponaro M. Z. *Management Basics for Information Professionals*. 3rd ed. New York: ALA Editions, 2020.